

Herman Noordegraaf

'Het eeuwig tekort' van Rutger Claassen

Stel dat onze voorouders nog één keer terug zouden kunnen keren in het hier en nu: zij zouden met hun oren staan te klapperen en hun ogen niet kunnen geloven. Wat een welvaart! Wat een mogelijkheden! Maar ook: hebben de mensen nu nog niet genoeg?! Zij zouden geconfronteerd worden met de paradox van schaarste en overvloed en alles wat daaraan vastzit.

Het is één van de vele paradoxen die onze (post)moderne tijd kent: terwijl voor een ieder die wil zien het duidelijk is dat ons productie- en consumptiepatroon verregaande negatieve gevolgen heeft voor het milieu, terwijl iedereen met enig moreel besef toch ziet dat er vragen gesteld moeten worden bij de vergroting van eigen luxe terwijl miljarden mensen het broodnodige ontberen, voorts dat terwijl de voor de welvaartsvergroting benodigde verhoging van de arbeidsproductiviteit stress oproept enzovoort – toch gaan we door! Wat zit daar achter?

Het is de verdienste van Rutger Claassen dat hij deze fundamentele vraag aan de orde stelt in zijn boek *Het eeuwig tekort. Een filosofie van de schaarste*. Dit is iets wat in ons pragmatisch tijdperk, waarin het eind van de ideologieën geproclameerd is, opvallend is. Fundamentele vragen worden al gauw weggewuifd, omdat je er weinig mee zou kunnen in de praktijk.

Vergeeten wordt dat altijd in het praktisch handelen bepaalde ideologische gezichtspunten een rol spelen en dat het achterwege laten van kritische analyses dus in feite betekent dat men zich (onbewust) laat leiden door die ideologische gezichtspunten. Welnu, onze moderne tijd kenmerkt zich door schaarste, door onvervulde behoeften en het streven om deze te bevredigen. Velen denken dat dit een algemeen menselijk gegeven is, maar feitelijk gezien hebben we hier te maken met een historisch gezien uitzonderlijk verschijnsel, dat kenmerkend is voor de moderne westerse samenleving.

Claassen analyseert de moderne cultuur vanuit het sleutelbegrip schaarste en dat weer, zoals de ondertitel weergeeft, vanuit een filosofische invalshoek. Hij maakt daarbij onderscheid tussen concrete en algemene schaarste. Bij het eerste valt te denken aan een tekort aan bepaalde middelen ten opzichte van gestelde doelen. Dat is wat wij onder schaarste verstaan in het dagelijks spraakgebruik. Hongersnood is daarvan een voorbeeld.

Bij algemene schaarste is er een oneindige keten van gevallen van concrete schaarstesituaties, als een eeuwig tekort, waarbij er voortdurend sprake is van een kloof tussen doelen en middelen. Waren er in de voormoderne tijd behoeften beperkt of statisch, in de moderne tijd is het handelen een voortdurende poging om in de dynamiek van behoeften de schaarste op te heffen. Dit is echter, als de behoeften zich als dynamisch en oneindig voordoen, een onmogelijk gevecht.

De filosoof Aristoteles zag de economie in eigenlijke zin als een middel om het voortbestaan te garanderen, waarna de aandacht uit kan gaan naar die zaken die het leven zinvol maken. Economie is voorwaarde voor het 'goede leven' (een leven dat zinvol en waardevol is en moreel verantwoord), terwijl in de moderne tijd het goede leven onder het voorteken staat van de dynamiek van behoeften.

Omdat het debat over schaarste nog in de kinderschoenen staat, wil Claassen in zijn boek die filosofische stromingen waarin dit thema opduikt, doorlichten en met elkaar in gesprek brengen. Ik moet in deze korte signalering volstaan met de aanduiding van de benaderingen die hij behandelt, te weten: de economische wetenschap (waarin het schaarstebegrip onproblematisch en als een algemeen menselijk gegeven wordt gehanteerd), de liberale ethiek (niet te vereenzelvigen met liberale politieke partijen, maar die stroming in het politiek-filosofisch denken waarin menselijke autonomie en keuzevrijheid centraal staan), de sociale filosofie (waarin o.a. één van de weinige boeken waarin de thematiek van de schaarste behandeld wordt, namelijk het uit 1988 daterende *Het rijk van de schaarste* van de filosoof Hans Achterhuis aan de orde komt) en de sociale wetenschappen.

Claassens behandeling is verhelderend, te meer omdat hij scherpzinnig laat zien waar de verdiensten en tekortkomingen van elk van de benaderingen liggen. Claassens eigen visie is dat de algemene schaarste voortkomt uit de strijd om erkenning. Lag de erkenning, de status van iemand in een strakke hiërarchische samenleving vast, in een moderne geïndividualiseerde samenleving loopt deze strijd via de weg van economische activiteiten (productie en consumptie).

In het tweede deel van zijn studie gaat Claassen uitvoerig in op de strategieën die gehanteerd kunnen worden om het eeuwig tekort te boven te komen. Hij is daarbij kritisch over de strategie van de anders-globalisten, omdat zij onder meer in de door hen gepropageerde consumentenacties binnen de logica van de algemene schaarste blijven. Kritisch is hij ook over hen die voor ascese pleiten. Beoefening daarvan is zo veeleisend, dat slechts een kleine minderheid dit aan zal kunnen. Elke strategie moet gebaseerd zijn op het inzicht van dit fundamentele gegeven.

De auteur zelf pleit er voor, daarbij sterk geïnspireerd zijnde door Hannah Arendt, om de eenzijdige fixatie op arbeid en consumptie te doorbreken. Het gaat erom om een breder scala (pluraliteit) van menselijke activiteiten te ontwikkelen, waarin rust, spel, bezinning, relaties, communicatie ruimte krijgen. In laatste instantie is het onze zelfdefinitie die op het spel staat. Wordt deze vooral door economie bepaald of door andere activiteiten? Wat de mens tot mens maakt, is de mogelijkheid om rationeel en kritisch na te denken over onze natuurlijke verlangens. Anders zijn we niet veel meer dan dieren die instinctmatig hun behoeften bevredigen. Daarin ligt de taak van de filosofie: 'De filosofie kent een lange traditie waarin rationele reflectie op "het goede leven" plaatsvindt. Aan ons de kunst deze traditie te revitaliseren, het dierlijke bestaan te ontstijgen en nieuwe wegen te vinden uit de schaarste.'

Rutger Claassen schreef een boek dat veel waardevols bevat. De oproep tot een kritische reflectie op waarin het in het leven omgaat en zou moeten gaan, sluit goed aan bij wat in de religieus-socialistische traditie onder cultuurpolitiek is verstaan: vragen naar de bestemming van mens en samenleving om van daaruit ook kritisch in te gaan op (bij voorbeeld) eenzijdig economische benaderingen. Ook voor het denken over 'Behoeften en rechtvaardigheid' is zijn boek uiterst relevant.

Claassen schreef een filosofisch boek. Niet in tegenspraak daarmee, maar wel als eigensoortige ingang tot die cultuurpolitieke reflectie zijn ook te noemen levensbeschouwelijke tradities. Deze zijn immers dragers van visies op het "goede leven". Hoewel ik besef dat niet alles kan in één boek, had een expliciet onderkennen hiervan, ook in het strategisch deel, mijns inziens op haar plaats geweest. Rationele reflectie is nodig, maar niet voldoende.

Een tweede kanttekening is dat de analyse van de “strijd om erkenning” mijns inziens te globaal is. Ook hier geldt dat gezien de ongelooflijke hoeveelheid studies over het ontstaan van de moderne tijd de beheersing daarvan de kracht van één mens te boven gaat: welke factoren hebben bewerkstelligd dat die eenzijdige moderne westerse samenleving is ontstaan?. Wat mijns inziens toch nadrukkelijker benoemd had kunnen worden, is het economisch-technologisch bestel (de moderne markteconomie, het kapitalisme zo u wilt) en de enorme invloed die daarvan uitgaat. Ook in de strategische overwegingen had dit aan de orde moeten komen.

Rutger Claassen, *Het eeuwig tekort. Een filosofie van de schaarste*, Ambo Amsterdam, eerste druk 2004, derde druk 2005, 275 pp., ISBN 90 263 1842 1, prijs € 19,95.

Rutger Claassen (geboren 1978) is filosoof en jurist en werkzaam als promovendus aan de faculteit Wijsbegeerte van de Universiteit Utrecht. Hij publiceerde al de nodige artikelen en in 2004 het boek *Het eeuwig tekort. Een filosofie van de schaarste*, waar bijgaande bespreking over gaat. Interessant vanuit het perspectief van de vereniging Zingeving.net, is ook dat Claassen het gedachtegoed van Banning kent. In *Socialisme en Democratie* 10/11 2004 publiceerde hij het artikel ‘Wat zou Banning van het Beginselmanifest vinden?’

Voor meer gegevens zie de website: www.rutgerclaassen.nl